

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

ISMERTETÉS.

Czímer Károly dr.: *Az Árpádházi királyok apródjai.* Hadtörténelmi tanulmány. Szeged, 1912. 22 lap. — *A magyar királyok udvari katonái a XI—XIV. században.* Hadtörténelmi tanulmány. Szeged, 1913. 53 l. — *Az Árpádházi királyok várjobbággyai.* Hadtörténelmi tanulmány. Szeged, 1914. 54 l.

A középkori magyar társadalomtörténet irodalma örvendetes fel-
lendülést mutat az utolsó években. E társadalomtörténelmi kutatások
hadtörténelmi jelentősége nyilvánvaló, hisz tudjuk, hogy a középkori
államok katonai védelme egyes társadalmi osztályok vállára neheze-
dett s haderejük nagyságát e katonáskodó osztályok szervezetének
minősége határozta meg. A legújabb kutatásoknak köszönhető, hogy
ma már nem vagyunk kénytelenek teljes sötétségben tapogatódzni az
Árpád- és Anjou-királyok hadseregének legértékesebb, mert katonai-
lag leginkább képzett s legkönnyebben fegyelmezhető részei, a vár-
katonaság és a királyi familiáris viszonyban álló, udvari katonaság
szervezetét, kialakulását s helyzetét illetőleg.

Czímer Károly három «hadtörténelmi tanulmány»-ában a közép-
kori magyar társadalomnak e katonáskodó népelemeit vonta vizsgá-
lata körébe.

A szerző kétséggkívül megbecsülendő szorgalommal kutatta fel
kiadott oklevéltárainkban a tárgyára vonatkozó forráshelyeket, a fel-
dolgozás és az adatok kritikai megrostálása azonban sok kívánni
valót hagy hátra. Jegyzeteiben csupán oklevéltárakat idéz, a tárgyára
vonatkozó feldolgozásokat, így az utolsó évek irodalmát is látszólag
teljesen figyelmen kívül hagyja. Szinte tüntet azzal, hogy *kizárólag*
okleveles alapon dolgozik.

Nem tekintve azt, hogy a külföldi, de különösen a hazai szak-

irodalom mellőzése ily bonyolult társadalomtörténeti kérdésekben rendszerint nagyon megboszulja magát, Czímer művei klasszikus példái a *«látzólag»* okleveles alapon álló, tényleg más kutatók eredményeit kritikátlanul felhasználó tudományos értekezéseknek.

*

A királyi apródokról és udvari katonákról írt dolgozatok pozitív ismereteinket vajmi kevéssel gyarapítják. A mi lényeges van bennük, azt megtaláljuk Szekfűnek a serviuensekről és familiarisokról 1911-ben felolvasott s 1912-ben megjelent akadémiai értekezésében. Szekfű, — habár a királyi familia XI—XII. századi eredetét illetőleg még tág teret hagyott a további kutatásnak s az intézmény közjogi jelentőségét túlzottan fogja fel (v. ö. megjegyzéseimet: Századok. 1913. 540—5. l.) — alaposan s a lényeges forrásadatokat kellő kiaknázásával helyesen világította meg a XIII—XIV. századi familiaritás intézményét, a «királyi familiá»-t, a keretébe tartozó főtisztviselők, közigazgatási és gazdasági tisztek, udvari katonák, apródok, futárok stb. helyzetével s hadtörténeti jelentőségével egyetemben. Czímer szorgalmas adatgyűjtő munkával újabb forráshelyeket gyűjtött össze Szekfű tételeinek bizonyítására, de új eredményeket nem tud felmutatni. A mi új és önálló nála, az nagyon kétes értékű.

Az apródokról írt értekezés regestaszerű összegyűjtése az oklevéltárak apródokról, királyi ifjakról stb. szóló adatainak. A bevezető fejezet, a hol az Árpádokat, mint «*a magyar apródi nevelés és lovagkor megalkotóit*» (?!) aposztrofálja, részben közismert tények recitálása, részben szóvirág.

Az udvari katonákról írt tanulmány, a melyben szerző a magyar udvari katonaság «kifejlődésének, szolgálati viszonyainak és hadi értékének ismertetését» tűzte célul, egyrészt Szekfű eredményeinek újból való feltalálása, másrészt a familiarisok szolgálatát és vagyoni viszonyait megvilágító adatok szorgalmas regista-szerű felsorolása, végül a «királyi familia» keretén belül feltételezett «udvari katonaságnak» önállóan (?), de nagyon zavarosan s gyakorta önmagának is ellentmondóan megrajzolt képe.

Előadása alapján egyáltalában nem jöhetünk tisztába azzal, kik voltak ezek az udvari katonák. A *királyi familián* (tagjai a familiares) belül, mint külön *zárt testületet*, másutt meg éppen mint külön rendet (??) véli megkülönböztethetni az udvari katonaságot (4—6. l.). Később viszont azt vitatja, hogy az *udvarnokok* (zavaró kifejezés az Árpádházi udvarnokszolgák, udvornici mellett az *auliri, familiares*

fordítására!) fogalma teljesen fedi az *udvari katonákét* (aule miles, servientes nobiles regales stb.) s ezekkel együtt alkották az «*egységes zártkörű udvari katonai rendet* (??)». — Szerzőnk, úgy látszik, a «rend» szó fogalmával s közjogi jelentőségével sem ismerős. A familiarisok osztályáról is elég homályos képünk van, de a legvérmesebb fantáziával sem beszélhetünk a magyar familiarisok vagy udvari katonák rendjéről.

Avval sem jövünk tisztába, vajjon szerzőnk az egész köznemességet nem tartja-e udvari katonának? A XII—XIV. századi oklevelekben a nemesség megjelölésére használt *nobiles servientes regales*-t ugyanis szintén ott találjuk az udvari katonák elnevezései közt felsorolva. Pedig Szeckfü igen helyesen emelte ki, hogy ezek a kir. serviensek nem tekinthetők a familia tagjainak. Általában, a mit az udvari katonaság különleges helyzetéről, birtoklásukról, kiváltságaikról megtudunk, nagyon elasztikus s nagyrészből éppen oly jól volna az egész XIII. századi hadbanálló nemességre vagy az alacsonyabb-rangú familiaris szolgákra, mint rájuk alkalmazható.

Megbocsáthatatlan hiba, hogy későkori adatokból von következtetést korábbi viszonyokra. Így azt állítja, hogy az udvari katonák *rendes fizetését* húzták az Anjou-korban (20. l.), holott Szeckfü csak a XV. századról mondja ezt s az ő általa is átvett adatai legfeljebb a XIV. század utolsó tizedére vonatkoznak. Ilyen, mikor az udvari katonák kapitányáról szól egy 1485-iki adat alapján (14. lap), vagy a mikor az udvari katonai bíróságot (*curia militaris*), melyet másutt Mátyás idején keletkezettnek mond (12. l.), felsorolja a XI—XIV. századi udvari katonaság különös jogállását bizonyító intézmények közt (50. lap).

★

A várjobbágság kifejlődését, életét, szolgálati viszonyait és elenyészését tárgyaló dolgozata időrendben az utolsó. Sajnos, a szerző itt nem támaszkodhatott a Szeckfüéhoz hasonló összefoglaló dolgozat eredményeire s így feldolgozása még zavarosabb.

Az okleveles adatok buzgó gyűjtését itt is dicsérettel kell kiemelnünk s a várjobbágyok ellátásáról és katonai szolgálatáról szóló fejezetben sok értékes adatot találhatunk. Az egész művet azonban sajnálatos fogalomzavar jellemzi. A várjobbágság kialakulását, helyzetét és osztályait tárgyaló 18 lapos első fejezet kritika nélkül olvasztja egybe mindazt, a mi az utolsó három év társadalomtörténeti tanulmányaiban megjelent.

Legalaposabban Erdélyi László dolgozatait használta ki a szerző,

átvéve minden Erdélyitől alkotott s csak általa használt kifejezést, a minő pl. a *várör*, vagy a XI. századi *bérlő*. Arra azonban már nem vigyázott, hogy e neveket ne más értelemben használja. Erdélyi szabad *várőrei* (cives, civiles) nála a szabad magyar, nemzetségekből származó «*várban lakó várőrökké* (cives)» változtak át, a kiktől nemcsak — a mások által is külön osztálynak tartott — várszolgák vagy várnépek (civiles, castrenses) különböznek, hanem a *várkatonák* is (!?).

Szekfünek egy közbevetett megjegyzése szerint (id. ért. 15. l.) a harcosok (milites) decentralizáltan éltek a várföldeken; vagyis a *várkatonák* — a későbbi várjobbágyok — (cives, milites castri) nem tartoztak a szűkebb kir. udvarhoz, hanem a kir. várakhoz. Czímer ezt értette, úgy látszik, félre, mikor megkülönbözteti a «*várakban lakó várőröket vagy várőrző katonákat* (cives) és a «*várakon kívül, várföldekre telepített várkatonákat* (milites castri)» !! De tovább is megy és Szent István törvénye alapján (?) megállapítja e «**két várkatonaság** (??) *közös gyűjtőnevét is: ispán katonái*-ban (militis comitum)» !! Ehhez, azt hiszem, nem kell kommentár.

A *civiles, castrenses*-t Pauler, Tagányi s mások nyomán *várszolgáknak* nevezi. Ez ellen nem is tehető kifogás. Furcsa azonban, hogy a forrásokban s irodalmi feldolgozásokban ugyanez úrbéres szolgálatokkal tartozó népelem megjelölésére használt «*várnépek* (populi castris)» elnevezést lefoglalja a *bérlőknek is* nevezett vendégek (hospites) és telepesek (coloni) számára, noha ugyanő elfogadja Erdélyi felfogását ezek *bérlő* voltára nézve, a mi eleve kizárja, hogy ezek várnépek lehettek volna! *Vagy bérlők, vagy (urbéres) várnépek, de a kettő együtt semmi esetre sem lehetek.*

Különös, hogy *várföld-bérlők osztályáról* szól bővebb indokolás nélkül s nem idézi Erdélyit, holott ezt *csakis tőle vehette át*. A Czímertől idézett törvényezikkek (Kálmán I. 35., 45., 81. t. cz.) ez elnevezésre kellő támpontot nem nyújtanak, *de ezeket idézte Erdélyi is*, mikor elméletét felállította (Az első áll. egyenes adó elmélete. 345. s k. l.). Az írói tulajdon tisztelete megkövetelte volna, hogy e helyen citálja Erdélyi művét.

A hetes várszolgák szolgálatáról azt írja le, a mit Eckhart állapított meg a csatári alapítólevél nyomán s idézi hozzá — nem Eckhartot, sem az eredeti forrást, — hanem Kálmán törvényeit, a melyekben e szolgálatról nincs, csupán a hetes várszolgákról (civiles hebdomadarii) van szó!

A Kálmán törvényeiben egy helyen s a zobori egyik oklevélben előforduló *castellani* szót két lapon (6-7. l.) háromféleképen ma-

gyarázza!!, persze öntudatlanul. Először «várnagyokat (castellani)», másodsor «várszolgákat» (jegyzetben: civiles = castellani), harmadszor Erdélyi nyomán «várföld bérlőket, vendégeket» (jegyzetben Kálmán I. 81. t.-cz. idézve, a melyben csupán castellani-ról van szó!) vél bennük felfedezni!

A várjobbágyok egyes osztályainak jellemzésénél hasonló fogalomzavarokkal küzd.

A várjobbágyok gazdasági helyzetéről is hamis képet nyerünk Czímer művéből. A várjobbágyokat az ő előadása nyomán állandó hadseregnek, egészen a katonáskodásnak élő, földjeiket rabszolgákkal dolgoztató kisbirtokos-osztálynak kellene elképzelnünk. A valóság ezzel szemben az, hogy a várjobbágyok (a korábbi várkatonák) épp úgy várföldön élő *földművesek* voltak, mint a terményekkel, iparos s más szolgáltatásokkal tartozó várnépek vagy várszolgák. Azoktól nagyobb szabadságuk (magántulajdonul is szerezhettek földet stb.), szolgálatuk előkelőbbsege (háború esetén hadi, béke idején hetes vagy hónapos várőrző, gazdatiszti, futári stb. szolgálat) s tehetősebb voltak különböztette meg őket. Kitűnik ez a Czimertől felhozott adatokból is (pl. 32—33. l.) s nem változtat rajta az sem, hogy a tehetősebb várkatonák rabszolgákat tartottak s földjeik művelésénél ezeket felhasználták.

Nem folytatom azonban hosszúra nyúlt ismertetésemet. Ez is elegendő annak megállapítására, hogy a szerző «hadtörténeti» dolgozatai nélkülözik a kritikai alapot s nem felelnek meg a tudomány mai színvonalának. A szakemberek mindamellett — kellő óvatossággal — felhasználhatják adatait, illetve az oklevéltárakra való hivatkozásait.

Ha a szerző — mint sűrű egymásutánban kiadott tanulmányai-ból látható — a középkori magyar hadtörténettel kíván foglalkozni, előbb a hazai és külföldi szakirodalmat kell alaposan tanulmányoznia, nehogy szorgalmas adatgyűjtése mellett továbbra is ily meddő munkát végezzen.

Dr. HOMAN BÁLINT.